

Нижеголенко К.С.,
кандидат економічних наук, в.о. доцент,
в.о. доцент кафедри міжнародних економічних відносин та економічної теорії,
начальник навчального відділу,
Міжнародний університет бізнесу і права

ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЗБАЛАНСУВАННЯ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ

Нижеголенко К.С. Теоретичний підхід до збалансування соціо-еколого-економічного розвитку сільського регіону. В статті розроблено теоретичний підхід до збалансування соціо-еколого-економічного розвитку сільського регіону. Визначено проблеми збалансування соціо-еколого-економічного розвитку сільського регіону та напрями їх вирішення. Вивчено інструменти регулювання економічним розвитком.

Ключові слова: теоретичний підхід, сільська територія, сільський регіон, еколого-збалансована модель, екологічний, економічний та соціальний вимір.

Нижеголенко К.С. Теоретический подход к сбалансированию социо-эколого-экономического развития сельского региона. В статье разработан теоретический подход к сбалансированию социо-эколого-экономического развития сельского региона. Определены проблемы сбалансирования социо-эколого-экономического развития сельского региона и пути их решения. Изучены инструменты регулирования экономическим развитием.

Ключевые слова: теоретический подход, сельская территория, сельский регион, эколого-сбалансированная модель, экологический, экономический и социальный измерения.

Nizhegolenko K.S. Theoretical approach to balancing socio-ecological and economic development of rural region. The article develops a theoretical approach to balancing the socio-ecological and economic development of the rural region. The problems of balancing socio-ecological and economic development of the rural region and directions of their solution are determined. The tools of regulation of economic development are studied.

Key words: theoretical approach, rural area, rural region, ecologically- balanced model, ecological, economic and social dimension.

Постановка проблеми. Екологічна ситуація впливає на економічне зростання країни, тому актуальною є проблема переходу до сталого розвитку та запровадження еколого-збалансованої моделі економічного розвитку сільського регіону в зоні зрошення, в контексті збалансування потреб суспільства за економічними, екологічними та соціальними показниками. Впродовж періоду державної незалежності України розвиток аграрного сектору та сільських територій є одними з основних пріоритетів державної економічної політики держави. Кожний регіон країни представляє собою складну соціо-еколого-економічну систему, від рівня збалансування якої залежить економічний розвиток регіонів та екологічний стан територій. Цій проблематиці присвячено значну кількість наукових публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Актуальні на сьогодні питання розв'язання економіко-

екологічних проблем, розвитку збалансованого природокористування, розробці та науковому обґрунтуванню еколого-збалансованих моделей сталого розвитку в аграрній сфері належать таким науковцям: Г.О. Білявському, Л.М. Грановській [1], В.М. Трегобчуку, Т.Ю. Туниці, Л.Є. Купінець [2], Л.Г. Мельнику [3,4], М.А. Хвесику [5], Є.В. Хлобистову, С.К. Харічкову, О.І. Фурдичку [6], О.І. Дреботта іншим. Еколого-економічні питання щодо сталого розвитку сільських територій розглядають багато зарубіжних вчених, серед яких Д.Х. Медоуз, Д.Л. Медоуз, Й. Рандерс.

Формулювання завдання дослідження. Завданням дослідження є теоретичне обґрунтування збалансування соціо-еколого-економічного розвитку сільського регіону, та управління в контексті сталого розвитку. Науково обґрунтувати концептуальний підхід, визначити проблеми збалансування соціо-еколого-економічного розвитку сільського регіону та напрями їх вирішення,

вивчення інструментів регулювання економічним розвитком.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема збалансованого еколого-економічного розвитку сільських регіонів займає одне з перших місць серед проблем економічного розвитку територіально-виробничих комплексів. Екологічні проблеми виявляються в першу чергу на регіональному рівні і тому саме на регіональному рівні необхідно усувати еколого-економічні протиріччя. З цією метою на територіальному рівні необхідно створити принципово нову організаційно-економічну систему територіального управління, що забезпечує збалансований соціально-економічний і еколого-економічний розвиток відповідно до концепції екологічно – сталого економічного розвитку суспільства [7].

Професор Збарський В.К. виділяє чотири причини, які спонукають вчених займатися сталим розвитком сільських територій [8]:

- ріст престижу сільськогосподарського життя як альтернативи міському;
- розуміння того, що без стійкого розвитку сільських територій неможливий прогрес і гармонійний розвиток суспільства в цілому;
- посилювана криза сільського життя, перетворення сільських регіонів у зони бідності та соціального неблагополуччя;
- неефективність, а то й неможливість використання на селі механізмів розвитку, придатних для міських спільнот.

Проблеми, які існують на територіях сільського регіону можна згрупувати за економічним, екологічним та соціальним вимірами (рис. 1).

Причинами, що призупиняють процес реалізації концепції сталого розвитку сільського регіону та сільських територій є недостатнє фінансування розвитку сільського регіону. Сталий розвиток сільських регіонів, територій, аграрних підприємств залежить від правильного визначення основних проблем розвитку й заходів соціально-економічного, екологічного, правового й адміністративного характеру, які дозволили б вивести сільські території на якісно новий рівень розвитку, комплексно вирішити економічні, соціальні й екологічні проблеми сільського регіону. Отже, основними напрямками вирішення проблем в розрізі складових сталого розвитку сільських територій є:

Політика розвитку сільської території повинна мати систему економічних, правових і організаційних заходів, які були б спрямовані на підвищення рівня якості населення, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та раціонального використання природних ресурсів.

Для вдосконалення законодавчо-нормативної бази було прийнято велику кількість нормативно-

правових актів, наказів, розпоряджень і програм розвитку сільських територій, та внесено зміни до Законів України про регулювання відносин у сфері аграрного сектору, сталого розвитку, сільського господарства та сільських територій.

До них належить:

- Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві»;
- Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року»;
- Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року;
- «Концепція Загальнодержавної програми соціального розвитку села на період до 2011 року»;
- Єдина стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр.;
- Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, та інші.

Сучасний стан сільської території, потребує посилення впливу держави на ті процеси, що в ньому відбуваються. Дієві інструменти впливу та захисту національних інтересів регіонів та країни в цілому, є програмно-цільові методи управління.

Найбільш актуальні регламенти, директиви, рішення, рекомендації та повідомлення Європейського Співтовариства, що стосуються сільського господарства та сільських територій, які поділені на політику якості, органічне фермерство стандарти торгівлю рослинами, продуктами тощо, були нами досліджені.

Перші державні цільові програми були затверджені на початку 1990-х років. До 1993 р. в Україні було затверджено 7 державних цільових програм, у 1993 і 1994 рр. – по 17, у 1995 р. – 21, у 1996 р. – 20, а в 1997 р. затверджено вже 87 програм, з яких 62 – державні науково-технічні. Станом на 1 липня 1998 р. в країні реалізовувалося 203 програми і в подальшому їхня кількість зростала.

Значну кількість розроблених державних цільових програм, замінено Єдиною програмою, в яких передбачені заходи щодо розвитку сільських територій. Такою програмою була Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року зі змінами та доповненнями [9].

В доповідній записці Кабінетові Міністрів України щодо політичної пропозиції «Про Концепцію Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 року» визначено основні завдання сталого розвитку сільського регіону з метою забезпечення технологічної й екологічної безпеки представлена на (рис. 3).

Основною метою Державної цільової програми розвитку українського села на період до

Рис. 1. Проблеми соціо-еколого-економічного розвитку сільського регіону в зоні зрошення

2015 року було забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності. В програмі соціаль-

ному розвитку відведено основну роль і визначено пріоритетні завдання в розбудові інфраструктури сільських населених пунктів практично для кожного міністерства.

Основними завданнями Програми є: підвищення рівня зайнятості, посилення мотивації

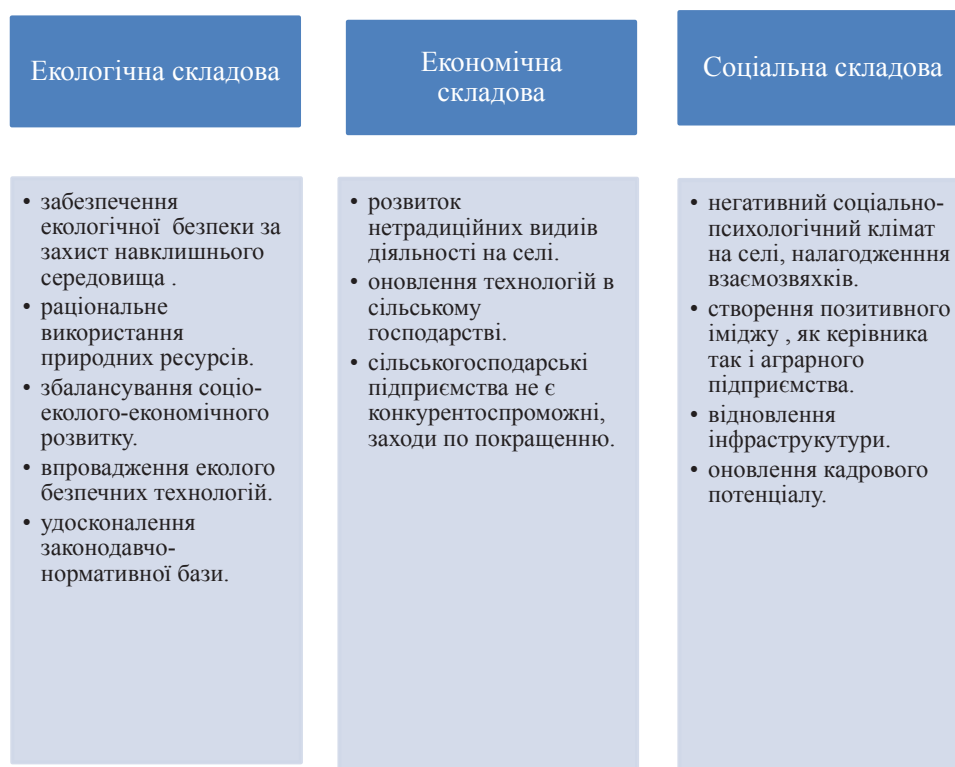

Рис. 2. Напрями вирішення проблем соціо-еколого-економічного розвитку сільського регіону

сільського населення до розвитку підприємництва у сільській місцевості; створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення, збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, особливо земель сільськогосподарського призначення [9].

Як зазначала В.А. Борисова, еколого-економічні проблеми в аграрній сфері є наслідком домінування пріоритетів екстенсивного розвитку сільського господарства в минулому, відсутності ефективної політики екологізації агропромислового виробництва [10].

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва є причиною багатьох екологічних проблем, що пов'язані в основному з нераціональним використанням різних видів матеріально-енергетичних ресурсів, мінеральних й органічних добрив, пестицидів, нафтопродуктів, а також водних ресурсів. Забруднення навколишнього природного середовища шкідливими речовинами зростає, що призводить до погіршення умов життя населення, впливає на здоров'я людей, ускладнює виробництво доброякісних сільськогосподарських продуктів [11].

За роки ринкових трансформацій, що супроводжувалися затяжною рецесією, фінансово-економічною кризою, що змушувала економити на

виробничих витратах, зокрема на агрохімічних засобах, екологічна ситуація в аграрному секторі дещо поліпшилася. Можна констатувати зменшення хімічного тиску на сільськогосподарські угіддя за рахунок значного зниження обсягів використання мінеральних добрив [12].

Досить критична екологічна ситуація, що склалася в аграрному природокористуванні, особливо землекористуванні, великою мірою позначається на зниженні ефективності функціонування галузі і погіршенні загальної екологічної ситуації в державі. За офіційними оцінками збиток від деградації ґрунтів – недобору сільськогосподарської продукції, втрати якісних показників ґрунту, погіршення навколишнього природного середовища в Україні оцінюється на рівні 10 млрд грн [12].

У процесі регулювання розвитку сільських територій користуються певними інструментами. Херсонський регіон має у своєму розпорядженні чималий арсенал регуляторів розвитку сільських територій, серед яких, ми вважаємо, основними є правові, адміністративні, економічні, еколого-економічні, організаційні та соціально-психологічні (рис. 4).

Серед інструментів регулювання розвитку сільських територій займають інструменти стратегічного характеру, Головними інструментами еколого-економічного методу управління є: еко-

Для створення організаційно-економічних умов розвитку сільського регіону необхідно:

- Підвищити рівень середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства;
- стимулювати розвиток різноманітних видів несільськогосподарської діяльності та збільшення робочих місць на селі;
- стимулювання запровадження нових сортів і гібридів сільськогосподарських рослин та порід тварин, прогресивних ресурсозберігаючих технологій, агроекологічного ведення сільського господарства;
- подолання технологічної та технічної відсталості машинобудування для агропромислового комплексу, забезпечення економічного зростання та переходу на інноваційну модель розвитку;
- освоєння перспективних технічних засобів для реалізації ресурсощадних та інформаційних технологій в рослинництві та тваринництві;
- вдосконалити систему державної підтримки аграрного сектора у напрямі створення нових робочих місць, господарського облаштування і підвищення доходів фермерських господарств сімейного типу тощо.

Для розвитку соціальної сфери села та сільського регіону необхідно:

- збільшити пільгове кредитування сільського житлового будівництва, запровадити спеціальні програми забезпечення житлом молодих фахівців, переселенців до проблемних сіл;
- забезпечити сільські населені пункти дорогами, мостовими переходами та іншими об'єктами шляхової інфраструктури;
- здійснити реконструкцію та будівництво у сільських поселеннях нового більш комфортного житла;
- здійснити будівництво, реконструкцію та капітальний ремонт мереж водопостачання та водовідведення, газових мереж та мереж електропостачання, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, фізкультурно-оздоровчих, спортивних, та медичних закладів;
- стимулювати збільшення обсягів виробництва і постачання на зовнішній ринок екологічно чистої органічної продукції;
- запровадити систему професійної освіти сільської молоді та створити робочі місця для неї;

«Про Концепцію Загальнодержавної програми сталого розвитку сільського регіону до 2020 року»

Для підтримання і підвищення техногенної та екологічної безпеки необхідно забезпечити:

- розвиток органічного сільського господарства, проведення сертифікації сільськогосподарського виробництва і продукції за міжнародними стандартами;
- поширення знань через систему аграрної освіти, науки та сільськогосподарського дорадництва, засобів масової інформації щодо сучасних сталих методів агрогосподарювання;
- організацію роботи з видалення залишків агрохімікатів на занедбаних складах; посилення контролю і відповідальності за викидання сміття та організація його утилізації, скидання забруднених вод у поверхневі водойми, спалювання поживних решток, порушення природоохоронного законодавства в сільській місцевості;
- введення штрафних санкцій за безпідставне вилучення природних ресурсів із цільового їх використання, погіршення їх якості, викиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище, виробництво екологічно небезпечної продукції тощо.

Рис. 3. Основні завдання Концепції Загальнодержавної програми сталого розвитку сільського регіону до 2020 року

логізація діяльності, ціни та витрати на виробництво екологічно-безпечної продукції, екологічне страхування, інвестування екологічно спрямованих заходів, та інші. Організаційні інструменти це управління екологічно збалансованим розвитком

шляхом запровадження екологічного менеджменту, аудиту, маркетингу, екологічної стандартизації та сертифікації, та безліч інших.

Інструменти управління природокористуванням включають методи впливу на поведінку і

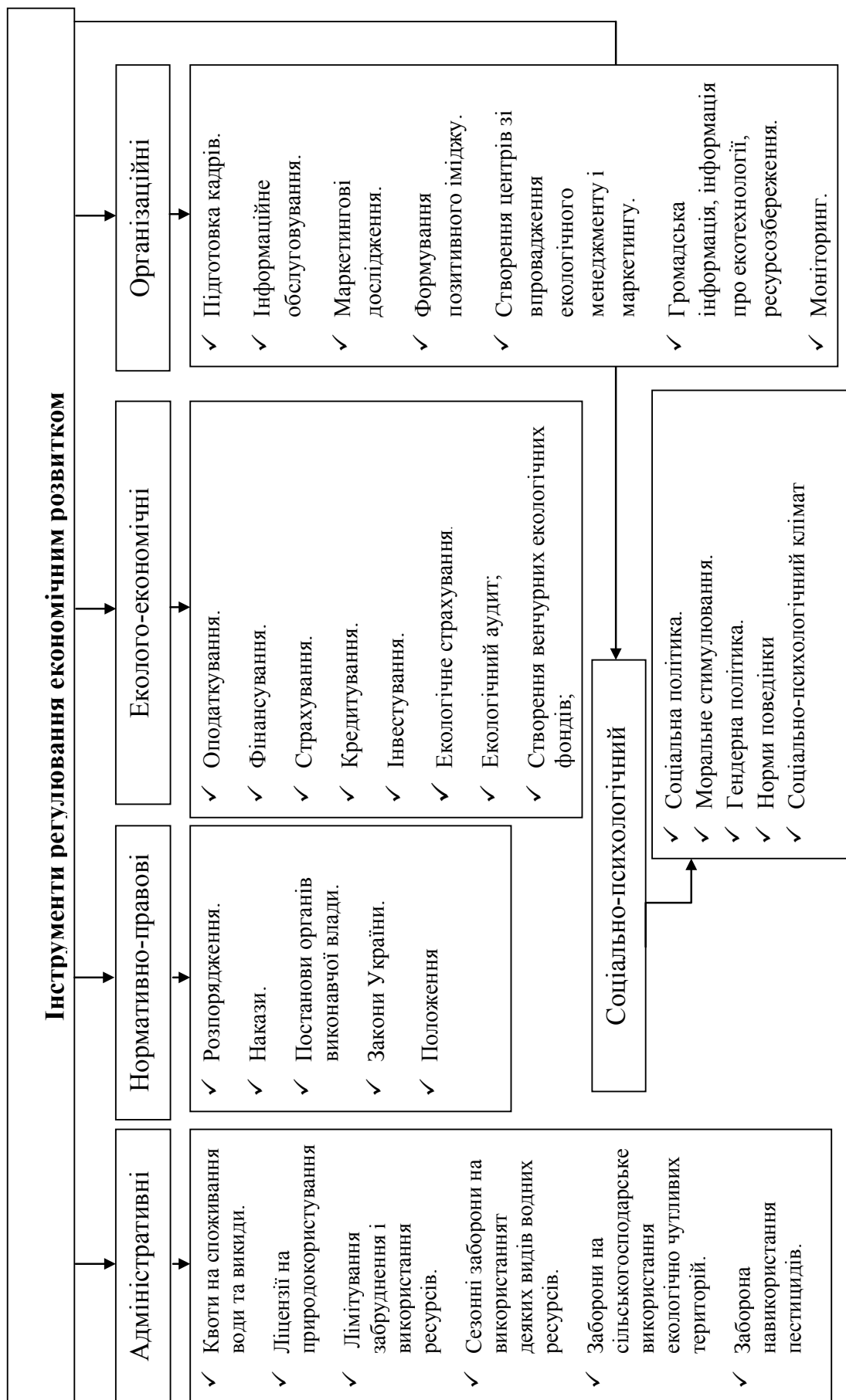

Рис. 4. Інструменти регулювання економічним розвитком сільського регіону

діяльність об'єктів природокористування з метою забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища.

Основні методи впливу, це: адміністративні (командно-розпоряджувальні) – обумовлені можливістю державного примусу; економічні – створюють безпосередньо матеріальну зацікавленість суб'єктів господарювання у виконанні необхідних екологічних заходів, рішень органів управління у сфері природокористування; соціально-психологічні, або методи морального стимулювання – реалізуються за допомогою інструментів як заохочення, так і дії на порушника (вдячності або навпаки, що оголошується усно або в наказах і розпорядженнях адміністрації).

Теоретичний підхід еколого-збалансованого розвитку сільських територій включає теоретичне

обґрунтування моделі гармонізації суспільних інтересів та управління у контексті сталого розвитку, яка наведена на рисунку 5.

Обґрунтовано, що сформувати еколого-збалансовану модель сталого розвитку можна за допомогою індексів та індикаторів, а також важелів та методів розв'язання конфліктів інтересів у системі природокористування регіону.

Висновки. Отже основою для теоретичного підходу до збалансування соціо-еколого-економічного розвитку сільського регіону є науково-доведений концептуальний підхід, визначення проблем збалансування соціо-еколого-економічного розвитку сільського регіону та напрямів їх вирішення, вивчення інструментів регулювання економічним розвитком, а також управління у контексті сталого розвитку.

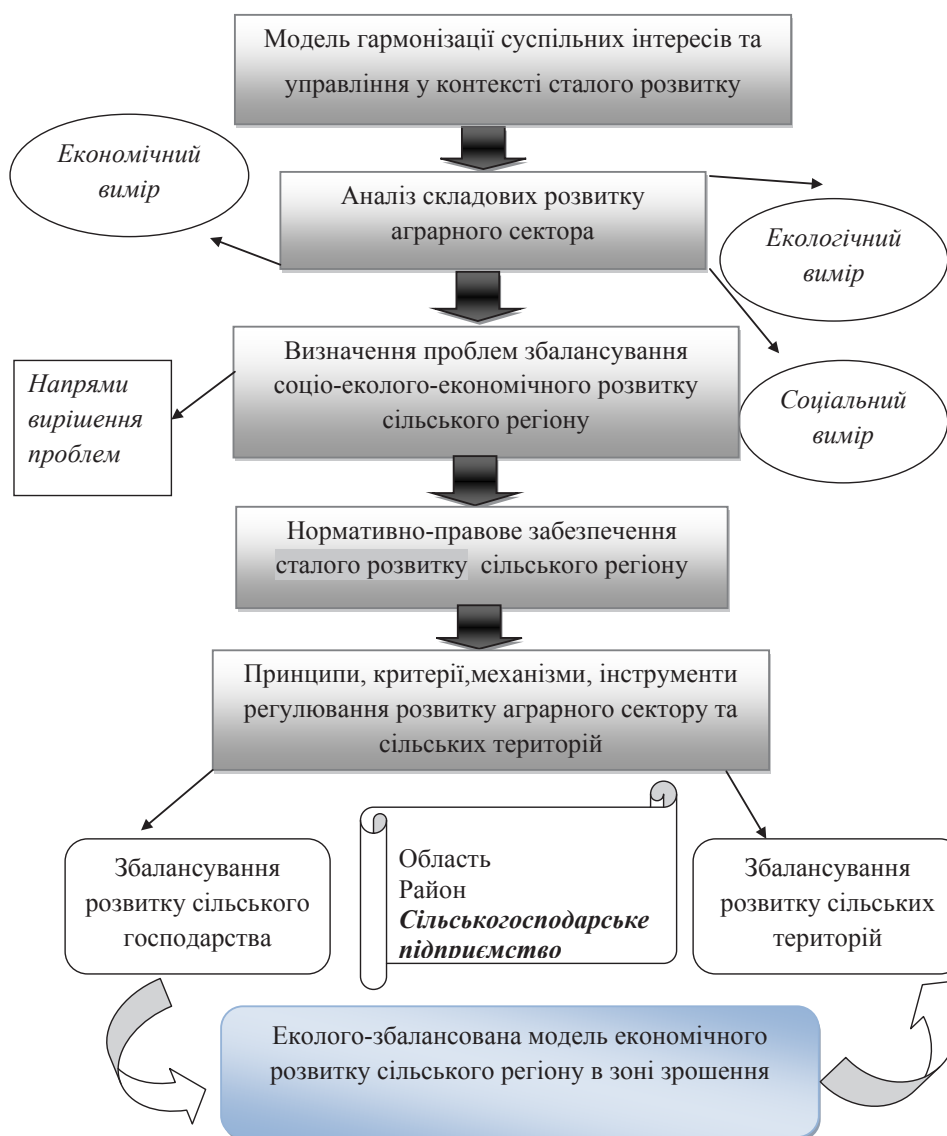

Рис. 5. Теоретичний підхід до збалансування соціо-еколого-економічного розвитку сільського регіону

Список використаних джерел:

1. Грановська Л.М. Еколого-збалансоване природокористування в умовах поліфункціональності територій [монографія] / Л.М. Грановська. – Херсон: Видавництво ХДУ. – 2009. – 414 с.
2. Купинец Л.Е. Экологизация продовольственного комплекса: теория, методология, механизмы : монография / Л.Е. Купинец. – Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2010. – 712 с.
3. Мельник Л.Г. Концептуальні підходи до змін моделей споживання та виробництва при переході до стійкого розвитку / [Л.Г. Мельник, О.І. Мельник, О.І. Карінцева та ін.]. // Механізм регулювання економіки. – 2007. – № 3. – 2007. – С. 51–58.
4. Мельник С.І. Соціально–економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села: монографія / С.І. Мельник. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004.– 428 с.
5. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: [монографія] / М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К.: Кондор, 2007. – 480 с.
6. Фурдичко О.І. Екологічний стан сільських селітебних територій України / О.І. Фурдичко, Н.А. Макаренко, Н.В. Палапа // Вісник аграрної науки. – 2009.-№8. – С. 5-9.
7. Звіт про науково-дослідну роботу «Еколого-збалансований розвиток територіальних, соціально-економічних систем». В.А.Осіпов, А.Ю.Жулавський. Рукопис закінчений 23 червня 2010 р. Результати роботи розглянуто науковою радою СумДУ від 2010.06.24, № 12.
8. Збарський В.К. Сталій розвиток сільських територій: проблеми і перспективи / В.К. Збарський // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 129–136.
9. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: затв. постановою КМУ № 1159 від 19 вересня 2007 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gvizdvtsi.org.ua/?p=265>.
10. Бородіна О.М. Едина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015 – 2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ef.org.ua/wp-content/uploads/2015/06/Borodina...
11. Суперсон В.І. Регіональні аспекти розвитку аграрного сектора України / В.І. Суперсон // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / У чотирьох частинах; за ред. П.Т. Саблука. Ч.1 Соціально-економічні проблеми села. – К., 2001. – С. 153-157
12. Дорогунцов С.І. Удосконалення управління природокористуванням в АПК. / Дорогунцов С.І., Боршевський П.П., Данилишин Б.М. – К. : Урожай, 1992. – 128 с.